

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СУЧАСНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ОСВІТИ

УДК 371.13

О.В. АРТЕМЕНКО

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ УСПІШНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ-ФІЛОЛОГА

У статті розглянуто питання створення педагогічних умов розвитку професійної успішності майбутнього вчителя-філолога.

Ключові слова: успіх, професійна успішність, професійні здібності, учитель-філолог.

У багатьох країнах світу (США, Японія, Німеччина) професійна успішність є однією з найбільш значущих соціокультурних установок людини, критерієм оцінювання діяльності будь-якого фахівця, універсальним соціопсихологічним мотивом самоідентифікації особистості. Українське суспільство також поступово стало усвідомлювати цінність професійної успішності в усіх видах людської діяльності. Це зумовлено, насамперед, тим, що нинішньому суспільству потрібні соціально активні професіонали, які мають фундаментальну освіту, ґрунтовну практичну підготовку, високі моральні принципи.

Розвиток освіти, підвищення ефективності всього педагогічного процесу сучасні філософи, психологи і педагоги пов'язують з професійною успішністю майбутнього фахівця. Професійна успішність створює реальні передумови для самореалізації та розвитку творчих здібностей педагога.

Таким чином, професійна успішність вже давно є однією з найбільш значущих соціокультурних установок людини, універсальним мотивом професійної самоідентифікації особистості. Поступове усвідомлення цінності професійної успішності в Україні в усіх видах людської діяльності, вчительської зокрема, зумовлено, перш за все, підвищенням конкурентоспроможності працівника.

Проблемі особистості викладача вищої школи та успішності його професійної діяльності приділяється сьогодні особлива увага в працях С. Батракової, В. Євстратова, М. Євтуха. У психолого-педагогічних дослідженнях проаналізовано різні аспекти його діяльності (А. Алексюк, І. Бех, І. Зязюн, Н. Кузьміна, І. Підласий, В. Семиченко), особливості відносин викладача і студентів (А. Бойко, Д. Грасммсане, О. Дубасенюк).

Проблеми гуманістичної спрямованості сучасної вищої школи розглянуто в працях І. Жадан, І. Мартинюка, І. Матюші, О. Сухомлинської, А. Сущенко та ін. Психолого-педагогічні дослідження О. Андроса, Є. Голубєва, В. Небиліцина, В. Шадрикова дають змогу говорити про необхідність вивчення та врахування індивідуально-психологічних якостей викладача ВНЗ.

Як структурний елемент педагогічної діяльності професійний успіх проаналізовано в розробках А. Боднара, Е. Заїр-Бека, Є. Казакової, О. Симановського. Педагоги-новатори Ш. Амонашвілі, Т. Гончарова, О. Ільїн, В. Караковський, Р. Хозе, В. Шаталов та інші розглядають професійний успіх як позитивний результат взаємодій учителя та учня. Вчені В. Бакштановський, Г. Болотіна, Н. Самоукіна, Ю. Согомонов, В. Чурилов професійний успіх трактують як головний результат діяльності, як досягнення значущої мети, подолання або перетворення умов, що перешкоджають досягненню цієї мети. У дослідженнях А. Белкіна, У. Глассера, І. Ларіонової, А. Лопатіна, Е. Натанзона, С. Соловейчика вивчається досвід стимулювання професійного успіху вчителя в педагогічних системах А. Макаренка, В. Сороки-Росинського, В. Сухомлинського та розробляються технології створення учителем ситуації успіху для учня. Проблему інтерпретації успіху та невдачі вивчають М. Гарун, П. Підкасистий, Л. Фрідман.

Таким чином, природа професійної успішності вчителя досліджена в контексті діяльнісного підходу. Психологи та педагоги в усі часи приділяли велику увагу проблемі діяльності. Так, категорію діяльності як філософську проблему почали розробляти ще Г. Гегель, І. Кант, І. Фіхте.

Зокрема, О. Леонт'єв обґрунтував положення про те, що основою теорії діяльності є принцип предметності. Під предметом він розумів те, на що спрямована дія суб'єкта, до чого він певним чином ставиться і що виділяє в об'єкті у процесі його перетворення при виконанні зовнішньої чи внутрішньої дії [4]. Автор також розкриває психологічну структуру діяльності: “потреба – мотив – мета – умова – досягнення мети (єдність мети і умов становить завдання)”. Досягнення мети в певних умовах (або виконання завдання) здійснюється індивідом за допомогою виконання дій (сама дія складається з операцій, які відповідають умовам завдання). Проблема професійної діяльності викладача була предметом уваги багатьох сучасних учених: Н. Кузьміної, Е. Моносзона, Г. Суходольської та ін.

Сьогодні існує потреба у виробленні сучасної концепції, що визначає сутність, структуру, критерії та умови розвитку професійної успішності вчителя, в розширенні меж наукової інтерпретації цієї проблеми.

Метою статті є розкриття педагогічних умов розвитку професійної успішності майбутнього вчителя-філолога.

У сучасних умовах людина все частіше виявляє реальну можливість самостійного вибору способів діяльності та поведінки, джерел світогляду. Соціальне замовлення орієнтоване на творчу особистість, яка є суб'єктом соціального життя, саморозвитку, самоактуалізації й самовизначення. Людина, що бачить свої цілі, здатна творчо вирішувати поставлені перед нею завдання, максимально самореалізується, а її діяльність завжди успішна.

Успіх – це не тільки піднесена сфера діяльності особистості, а й основа вдосконалення всіх сутнісних людських сил. Він пронизує всі сфери життєдіяльності людини і являє собою її якісну характеристику. Успіх передбачає цільову об'єктивність і характеризується реальною творчою дія-

льністю людей. Таким чином, успіх можна охарактеризувати як динамічний творчий процес, де гармонійне ставлення людини до природи, суспільства, до самого себе приводить до створення особистістю матеріальних і духовних цінностей [2, с. 21].

Найширше проблема успіху досліджена в США і Західній Європі, бо там її вивчення почалося на рубежі XIX–XX ст. Спрямованість досліджень проблеми успіху забезпечувалася інтегративним підходом, з різних точок зору і з різних сторін: філософської, соціологічної, психолого-педагогічної, структурної тощо, і кожен із цих аспектів правомірний.

Відповідно до словника В. Даля слово “успіх” означає: “Встигати – мати успіх, удачу, досягати бажаного. Удача, вдале старання, досягнення бажаного. Успішник(-ниця) – успішний діяч, у якого робота йде, йде на лад” [3, с. 514]. У “Короткому тлумачному словнику української мови” успіх розглядається як позитивний результат будь-якої справи, досягнення у будь-чому, а успішний – такий, який дає позитивні результати, закінчується успіхом.

В. Іваницький [2] переконаний, що успіх пов’язаний із часом, бо походить від слова “достигнути” (“стиглий”, “вистигати”), що вказує або на зрілість людини, або на вміння бути моторним, першим [2, с. 29].

Філософ Г. Болотіна пише, що слово “успіх” утворено в старослов’янській мові від дієслова “дозрівати” й означає: 1) позитивний результат, успіх у досягненні чого-небудь, кінцеву мету; 2) суспільне визнання [2, с. 33].

С. Ожегов розглядав успіх так: 1. Удача в досягненні чогось. 2. Суспільне визнання. 3. Гарні результати в роботі, навчанні [5, с. 747]. Якщо об’єднати ці тлумачення в одне, можна підійти до розуміння успіху як удачі в діяльності, визнаної суспільством. Таке розуміння успіху відображає бажання людини не тільки злитися зі спільністю, стати єдиним з нею, а й бути відзначеним і визнаним у ній, отримати оцінку своїх дій. Потреба у визнанні пов’язана з прагненням людини бути заміченою іншими людьми, бути значущою і цінною для них. Людині хочеться, щоб на неї звертали увагу, рахувалися з її присутністю, визнавали її “особливість”, “самість”, лише їй притаманні риси. Ще Б. Паскаль писав: “Що б людина не мала на землі, прекрасне здоров’я і будь-які блага життя, вона все-таки незадоволена, якщо не користується пошаною у людей. Вона настільки поважає розум людини, що відчуває себе незадоволеною, якщо не займає вигідного місця в умах людей” [6, с. 209]. Особистості дуже важливо, щоб її успіх був обов’язково визнаний іншими, знайшов сертифікат громадського схвалення.

Таким чином, головна підстава успіху знаходиться у сфері потреб людини, тому що серед усіх людських потреб переважає й інтегрує їх потреба злитися із соціумом і одночасно виділитися в ньому, стати родовою істотою та одночасно унікальною [7, с. 122].

Сьогодні вже можна говорити про створення поняттєво-термінологічного апарату педагогіки успіху. Поняття “успіх” найчастіше розумі-

ють як уміння, перебуваючи у стані гармонії та рівноваги, пристосуватися до різноманітних і постійно змінних умов життя [6, с. 39].

Можна повністю погодитися з А. Белкіним [1], що успіх виступає засобом досягнення успішності та тільки тоді стає ефективним, коли він:

- представлений усім розмаїттям умов і способів для його створення;
- формується на всіх етапах взаємодії студента та викладача;
- реалізується викладачем з урахуванням особливостей і здібностей кожного студента при організації пізнавальної діяльності;
- сприяє переведенню навчального процесу з рівня педагогічної взаємодії на рівень особистісної взаємодії.

З педагогічної точки зору успішність професійної діяльності є певним цілеспрямованим поєднанням психолого-педагогічних прийомів і умов, які сприяють усвідомленому включенню кожного суб'єкта в активну навчальну діяльність залежно від індивідуальних можливостей, забезпечують позитивне емоційне налаштування студентів на виконання навчального завдання й адекватне сприйняття результатів своєї діяльності; успішність є цілеспрямованим, організованим поєднанням умов, за яких створюється можливість досягти значних результатів у діяльності як окремо взятої особистості, так і колективу в цілому [1, с. 139].

Отже, аналізуючи різні підходи до досліджуваного поняття, ми переконалися, що успішність професійної діяльності є складним психолого-педагогічним утворенням, котре базується на стійких мотивах, системі професійних знань, професійно-педагогічних умінь і самооцінки, яке забезпечує йому успіх, тобто досягнення поставленої мети й позитивних результатів діяльності, а також стабільний емоційний настрій від того, що результат, до якого він прагнув у своїй діяльності, або збігся з його очікуваннями, або перевершив їх.

Успішність професійної діяльності майбутнього вчителя-філолога пов'язана з усіма сферами його особистості та є показником його професійного становлення.

Професійний успіх – це розвиток сили і здібностей, за допомогою яких людина досягає успіху в професійній діяльності, організовуючи відповідним чином свою енергію та зусилля, а також знання і здібності [6, с. 256].

Аналіз наукової літератури дає можливість виділити групу професійно-педагогічних здібностей майбутнього викладача, які забезпечують вирішення педагогічних завдань:

- діагностичні (здібності досліджувати, структурувати та диференціювати зміст навчальної інформації, конкретну педагогічну ситуацію, формулювати та розв'язувати самоосвітні завдання, уміння бачити суперечності та знаходити способи їх вирішення);
- проектувальні (здібності оптимально визначати цілі заняття, методи і засоби навчання, форми організації навчально-пізнавальної діяльності, проектувати програму власних дій і дій студентів для досягнення певної мети);

- конструктивні (здібності конструювати окремі елементи педагогічних систем – усний виклад, бесіда);
- організаційні (здібності організовувати власну педагогічну діяльність і діяльність інших у навчальному процесі);
- комунікативні (здібності створювати сприятливий мікроклімат і встановлювати відносини співробітництва на заняттях).

Із вищезазначеного можна зробити висновок, що професійно-педагогічні здібності викладача залежать від наявних у нього знань, навичок для виконання педагогічних завдань і досвіду.

У психолого-педагогічній літературі часто вказується на недостатню сформованість у викладача професійного самоаналізу, що залежить від навичок та рефлексії, а також недооцінку самосвідомості [4].

Можна стверджувати, що професійна самосвідомість – це усвідомлення особистістю себе в професійній діяльності, а саме:

- усвідомлення своїх потреб, інтересів, прагнень, соціальних ролей і мотивів професійної діяльності;
- оцінювання власних професійних здібностей (знань, умінь, навичок та якостей);
- співвідношення їх з нормативами – суспільно значущими вимогами до професії;
- формування своєї лінії поведінки, власного індивідуального стилю діяльності на основі самооцінки себе як професіонала [4, с. 152].

Важливим компонентом самосвідомості особистості є самооцінка, сутність якої полягає в усвідомленні себе і певного ставлення до себе.

Самооцінка особистості формується поступово. У своєму розвитку вона проходить декілька етапів, які пов'язані з віком і діяльністю особистості. Кожний етап передбачає пізнання себе й оцінювання своїх сил і можливостей, критичне ставлення до себе та результатів своєї діяльності.

Онтогенетична лінія розвитку самооцінки включає:

- нагромадження знань про себе;
- усвідомлення нормативів розвитку;
- оцінювання себе на основі цих знань і нормативів розвитку;
- прояв перетворювальної функції самосвідомості, яка виражається в самовдосконаленні особистості як суб'єкта майбутньої професійної діяльності.

Саме педагогічна рефлексія допомагає викладачеві подивитися на свою професію з позиції іншої людини, розвинути відповідне ставлення до неї, зайняти позицію поза нею, над нею для судження про неї. Педагогічна рефлексія визначає ставлення викладача до самого себе як до суб'єкта професійної діяльності, передбачення себе в педагогічній ситуації. Здібність порівнювати, зіставляти власне бачення себе з оцінками інших учасників взаємодії допомагає викладачу усвідомити те, як він у дійсності сприймається й оцінюється іншими людьми. Отже, рефлексія – це не просто знання і розуміння викладачем самого себе, а й з'ясування того, як інші люди знають і розуміють його особистісні особливості, емоційні реакції,

уявлення про щось. Коли змістом цих уявлень виступає сумісна діяльність, наприклад, викладача і студентів, то виникає особлива форма рефлексії – предметно-рефлексивні відносини. При цьому вибір рішення в педагогічній ситуації здійснюється викладачем з урахуванням уявлень студентів про нього. Рефлексія є своєрідним подвоєним процесом дзеркального відображення індивідами один одного, змістом якого є суб'єктивне відтворення внутрішнього світу партнера зі взаємодії [6, с. 38].

Педагогіка вищої школи педагогічними умовами вважає сукупність заходів (способів), які забезпечують досягнення студентами та викладачами певного рівня діяльності. До педагогічних зараховуємо ті умови, які свідомо створюються в навчально-виховному процесі з урахуванням вікових особливостей студентів-філологів і які повинні забезпечити найбільш ефективно формування й перебіг навчальної діяльності. Чим краще підготовлені та реалізовані умови, тим кращі результати можна очікувати, тим імовірніша успішна професійна діяльність викладача, яка впливає на формування успішної професійної діяльності майбутнього фахівця.

Формуванню успішності професійної діяльності викладача сприяє реалізація таких педагогічних умов, як: постійне вдосконалення його професійних здібностей; організація педагогічної взаємодії та створення ситуації успіху.

Висновки. Таким чином, комплексом педагогічних умов, спрямованих на розвиток професійного успіху майбутніх фахівців, можна вважати:

- створення евристичних ситуацій, що ініціюють пізнавальну самостійність студентів, постійне залучення їх до пошукової, проектної, творчої діяльності;
- сприяння процесу використання інтерактивних і традиційних активних способів навчання;
- забезпечення можливостей реалізації індивідуальних освітніх маршрутів, первісно із заздалегідь визначеною структурою цієї траєкторії (часова, змістова, контрольна);
- розробка завдань як певної системи, що дає студентові змогу поступово оволодівати досвідом здійснення способів діяльності, систематично опановувати вміння самостійної роботи з різними джерелами інформації, алгоритмами дій, з яких складається кожне таке вміння;
- створення для студентів можливості при переході від одного рівня до іншого оволодівати вмінням обирати (із запропонованих) завдання вищого рівня складності й самостійності;
- розробка завдань для індивідуальної самоосвітньої роботи, які викликають інтерес у студентів, що досягається новизною поставлених завдань, незвичністю їхнього змісту, розкриттям перед студентами практичного значення пропонованого завдання чи методу тощо;
- надання можливостей постійної рефлексії власної діяльності сприяє усвідомленню кожним студентом особистої та суспільної значущості самоосвіти, бажання продовжувати її.

Список використаної літератури

1. Белкин А.С. Ситуация успеха. Как ее создать : кн. для учителя / А.С. Белкин. – М. : Просвещение, 1991. – 176 с.
2. Болотина Г.К. Этика профессионального успеха / Г.К. Болотина. – Тюмень : ТюмГНГУ, 1998. – 56 с.
3. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка / В.И. Даль. – М. : Русский язык, 1980. – Т. 4. – 683 с.
4. Леонтьев А.Н. Избранные психологические произведения : в 2 т. / А.Н. Леонтьев ; под ред. В.В. Давыдова. – М. : Педагогика, 1983. – Т. 1. – 318 с.
5. Ожегов С.И. Словарь русского языка / С.И. Ожегов. – М. : Сов. энциклопедия, 1973. – 847 с.
6. Педагогіка успіху : підручник / О.Г. Романовський, В.Є. Михайличенко, Л.М. Грень. – Х. : НТУ “ХП”, 2011. – 368 с.
7. Романовский А.Г. Философия достижения успеха : учеб. пособ. / А.Г. Романовский, В.Е. Михайличенко. – Х. : НТУ “ХП”, 2003. – 695 с.

Артеменко Е.В. Педагогические условия развития профессиональной успешности будущего учителя-филолога

В статье рассмотрены вопросы создания педагогических условий развития профессиональной успешности будущего учителя-филолога.

Ключевые слова: успех, профессиональная успешность, профессиональные способности, учитель-филолог.

Artemenko E. Pedagogical conditions of the professional success of future teacher-linguist

The article deals with the creation of pedagogical conditions for successful professional future teachers philologist.

Key words: success, professional achievement, professional skills, a teacher.